

Historické slovenské piesne
Autorka textu: Marta Balážová

Charakteristika jednou vetou:

Renesančné historické piesne - veršovaná historická epika zaujíma v slovenskej literatúre významné miesto nielen dobou svojho vzniku - v 16. a 17. storočí, ale aj národnou rečou, básnickými hodnotami a tým, ako tvorcovia reagovali na udalosti, ktorými Slovensko v tom období žilo.

Historická epika

V období humanizmu a renesancie v 16. a 17. storočí sa u nás postupne formovali epické žánre, ktoré reagovali na najdôležitejšie historické udalosti - turecké boje, protireformáciu a stavovské povstania a našli si svoj výraz predovšetkým vo veršovanej podobe, najmä v historických piesňach. Tento žánrový okruh po prvý raz sprístupnil širšiemu okruhu čitateľov Ján Kollár. V prvom zväzku svojich Národných spievaniek v roku 1834 ich zaradil do časti nazvanej Spevy historicky pamätne a v druhom zväzku Národných spievaniek v roku 1935 do časti s názvom Prídavok staroslovenských historických spevov. Kollár opieral svoju edíciu o rukopisné texty, ktoré mu poskytli viacerí jeho súčasníci a spolupracovníci - Imrich Lauček, Matej Holko ml., Juraj Rohoň a ďalší, ktorí tieto texty buď sami zapísali podľa ústneho podania, alebo ich odpísali podľa starších zápisov. Kollár podrobne neskúmal historickú hodnovernosť textov, cenné však bolo, že na ne upozornil. Koncom 19. storočia ďalší bádatelia - F. V. Sasinek a najmä Vítězslav Houdek našli a v Časopise Matice moravskej publikovali oveľa staršie rukopisné pramene viacerých Kollárom akceptovaných historických piesní. Boli to napríklad text piesne O Jágri a niektorých víťazích z Kuškovho kancionálu z roku 1674 alebo z Turolúckeho kancionálu z roku 1684 zápis piesne o dvoch uhorských pánoch a dcére tureckého cisára Siládi a Hadmáži a tiež zápis piesne O sigotskom zámku. Tieto nálezy dokázali, že Ján Kollár opodstatnene predpokladal, že ide o skutočne starobylé renesančné historické piesne. Samozrejme, ukázalo sa aj to, ktoré nepresnosti do nich nepatria, lebo sa tam dostali skreslením pri ústnom podaní alebo pri prepisovaní. To umožnilo spresniť aj dobu vzniku piesní, či to bolo to hneď po konkrétnej historickej udalosti alebo v časovom odstupe. Veršované texty sa rozširovali už v 16. storočí formou samostatných tlačí a plnili zrejme aj „spravodajskú funkciu“, čo dosvedčuje napríklad pieseň českého pôvodu o porážke Uhrov v bitke pri Moháči. Jej najstarší text obsahuje tlač z roku 1526, teda z toho istého roku, keď sa bitka odohrala. Pieseň „historicky pamätne“ slovenského pôvodu sa v 16. storočí reprodukovali pravdepodobne iba ústnym podaním. Tento spôsob reprodukovania veršovaných textov bol u nás v stredoveku veľmi populárny. Ústna forma šírenia historických piesní ich posúva do blízkosti folklóru, nemožno ich však s folklórom stotožňovať. Texty historických piesní nevznikali ľudovou tvorbou, ale majú individuálnych autorov, hoci niekedy anonymných.

Diela:

V historických piesňach sa odrážajú najdôležitejšie udalosti 16. a 17. storočia, boli to najmä vojny s Turkami, ktorí obsadili veľkú časť Uhorska. Jednou z najtragickejších bitiek pre Uhorsko bola bitka pri Moháči, hovorí o nej **Pieseň o bitke moháčskej**, najstaršia zachovaná historická pieseň z roku 1526. **Pieseň o zámku muránskom** - má podobné zameranie ako pieseň o moháčskej bitke, opisuje dobývanie Muráňa kráľovským vojskom a porážku lúpežného rytiera Mateja Bazalda. Aj v ďalších historických piesňach sa odrážajú dobové udalosti, najmä boje s Turkami - **O sigetskom zámku** z roku 1566, **Pieseň o Modrom Kameni, Divíne a Zvolene** z roku 1596, **O Jágri a niektorých víťazích** (1599), **Zpustnutie uherskej zeme pod Turky** a **Pieseň o bídné uherské krajine** (obidve zo začiatku 17. storočia). O bojoch s predstaviteľmi cisárskej moci sa spievalo v piesňach **O Tompjerovi** a **Myjava a kozáci**. Dobová spisovná forma jazyka sa zachovala aj v piesni

Siládi a Hadmáži, ktorá má iný obsah. Hovorí o láske dvoch uhorských pánov k dcére tureckého sultána. Keď ich oboch oslobodí zo zajatia, Siládi a Hadmáži o ňu bojujú a Siládi sa s ňou ožení.

Podrobnejšie o piesňach:

O nešťastné bitvie a porážke Uhrúo od národu tureckého učiněné a o smrti veľmi smutné a žalostivé slavné paměti krále Ludvika Jeho Milosti - táto pieseň vznikla hneď po bitke pri Moháči v roku 1526 a napísal ju neznámy český autor, ktorý sa zrejme zúčastnil v boji. V tejto bitke turecké vojská pod vedením sultána Solimana II. porazili oveľa slabšie uhorské vojská vedené uhorským a českým kráľom Ľudovítom II. Ľudovít II. sa na úteku utopil v rieke Esele. Pieseň je veršovaným dokumentom, kronikou, všima si nielen konkrétne udalosti okolo moháčskej bitky, ale aj historické súvislosti, príčiny, ktoré viedli k porážke kráľa Ľudovíta pri Moháči a odráža sa v nej aj postoj autora piesne k tejto udalosti. Bol to protiuhorský postoj, za vinníkov vojenského neúspechu považuje uhorskú šľachtu a vysoký klérus. Ľudovíta zobrazuje ako prezieravého stratéga, udatného rytiera a obeť svojho nepriateľského uhorského okolia, Uhrov ako zaslepencov, neverníkov, zbabelcov, kráľových zradcov a cudzích účastníkov boja za najväčších hrdinov. Táto česká pieseň sa zachovala v niekoľkých slovenských odpisoch, napríklad v odpise Imricha Laučeka O bitve moháčske z roku 1834, odkiaľ ju prevzal do Národných spievaniak Ján Kollár. Tento Laučekov text bol však niekoľkonásobným odpisovaním a parafrázovaním skreslený a nepresný.

Pieseň o muránskom zámku - predpokladá sa, že jej autor Martin Bošňák (resp. Martin Vitis, Vitéz), si nevymýšľal, ale opisoval to, čo sa naozaj stalo, on sám neraz zdôraznil, že sám bol bezprostredným účastníkom opisovaných udalostí. Bojoval spolu so španielskymi žoldnieriemi Ferdinanda I. pod vedením grófa Mikuláša zo Salmu proti lúpežným rytierom na Muráni v roku 1549. Podarilo sa im dobyť Muránsky hrad a potrestať lúpežného rytiera Matiaša Bazalda. V piesni sú bohaté lyrické pasáže (náboženská lyrika), badateľné sú tiež znaky jarmočnej poézie, ktorá vyzdvihuje senzačnosť celej udalosti. Pieseň má 38 sloh. Zbierka piesní Jána Silvána z roku 1571, ktorá pri viacerých textoch piesní uvádza, že sa majú spievať „na tú istú notu jako o Muránskom zámku“ dokazuje, že Pieseň o muránskom zámku musela byť oveľa staršia ako Silvánove piesne. To potvrdzuje jej historickú dokumentárnosť.

Pieseň O sigetském zámku sa tematicky viaže na hrdinskú, i keď napokon neúspešnú obranu Sigetváru pod vedením Mikuláša Zrínkeho proti mnohonásobnej presile tureckého vojska na čele so sultánom Solimanom II. Príbeh má 100 sloh, pripomína ľudovú rozprávku, vyniká lyrickosťou a baladickosťou, patrí medzi najkrajšie ukážky našej historickej epiky. Autor v nej použil pôsobivú gradáciu - číselné symboly. Turecký cisár stratí v boji troch synov, opakujú sa čísla 3, 7, 33. Text už nemá podobu priamej svedeckej výpovede, je to skôr nostalgická spomienka na hrdinskú bitku. O tejto bitke a o Mikulášovi Zrínskom (Zrínim) ako hrdinskom bojovníkovi proti Turkom sa zachovalo viac textov aj v iných jazykoch - v maďarčine, latinčine i nemčine.

O Tompierovi - aj táto pieseň má historicky overiteľný faktografický podklad, hovorí sa v nej o krvavej bitke s predstaviteľmi cisárskej moci. Opisuje potupnú smrť grófa Henricha du Val de Dampierre, krutého nepriateľa „víry evanjelickej“. Stalo sa to 10. októbra 1620 pri Bratislave.

Myjava a kozáci - pieseň z roku 1621 rozpráva o tom ako sa Myjavčania v deň svätej Kataríny postavili na hrdinský, i keď márný odpor proti lúpežnému nájazdu cisárskych žoldnierov („Nemcov“).

Zpustatěnie uherskej zeme pod Turky - pieseň má známeho autora, volal sa Matúš Roškovec. Neopisuje žiadnu konkrétne udalosť, celý text je lamentovaním nad nešťastným

osudom úbohých kresťanov, ktorých nemilosrdní Turci prenasledujú, vraždia, mladých berú do zajatia, znásilňujú dievčatá. Obracia sa k Bohu, aby to nedopustil, aby ich ochránil pred Turkami. Je to volanie o pomoc. Pieseň bola uverejnená v Kollárových Národných spievankách II.

Pieseň o bídne uherské krajine - anonymná skladba má veľmi podobný - lamentačný charakter ako Zpustatění uherskej země pod Turky. Tento autor však nenarieka nad útlakom od Turkov, ale od cisárskeho vojska. Pýta sa, čím ľudia ublížili Ferdinandovi II., uhorskému kráľovi, keď na nich poslal hrozných tyranov - Nemcov, Španielov, Valónov. Autor opisuje krviprelievanie, ako vojaci vraždili deti i starcov, ubližovali dievčatám, za všetkých úbohých ľudí prosí Boha o pomoc. Táto pieseň mohla vzniknúť len v období medzi rokmi 1619 - 1637, keď bol Ferdinand II. uhorským kráľom. Uverejnil ju Rudolf Brtáň v Historických piesňach v roku 1953.

Úryvky:

Pieseň o zámku muránske - úryvok

Král Ferdinand jest mocně přikázal,
aby gróf hejtman svou strelbu šikoval
a hned Muráň zámek obehnal,
Bazaldovi nižádné milosti nedal.

Ještě lid královský pod Muránem nebyl
a již Ferenc Bebek s svými jest tam byl;
dva gantnáre pod ním udělal,
harcování s Bazaldem každý den míval.

Lid královský když pod Muránem byl,
hnedky táborem ten zámek obkročil.
Pán gróf Mikuláš, tri krásné šátry
roztáhli již tam v širokém poli.

Bazald Matiáš svou ochranu hledel
a moc již královskou sám dobře veděl,
a přece se jest králi protivil,
kázal troubit, bubnovat a z zámku střílet...

Pieseň o Sigoti - úryvok

Jančár jeden v třetí den
nové sklepy poznal,
hned jich lámati počal -
co jest tam nahledal,
Zríniho uhlídal!

Zríniho ležícího,
pána kresťanského,
myslel, co má činiti,
má-li ho zjeviti,
čili zatajiti.

A hned potom dvěm bašům
Zríniho oznámil,
do pokojíku

jeho tam jestiř uvedel,
by ho každý videl.

A když ho uhlídali,
že se k smrti strojí,
jeho napomínali,
ostrú šablu vzali,
od neho odišli.

A hned s tú šablú jistú
hlavu jeho sřali,
v octe ji umývali
a na kopí vstrkli,
všem videt jí dali.

Telo jeho v kostele
slavně pochovali,
k hlave jeho zlostníci,
velmi se hrnuli,
by všeci videli,

Aby každý uhlídal,
na to usiloval,
tak slavného rytíře,
jenž bojoval smele,
každý žádosti mel.

A potom na tretí den
k cisáři poslali
našemu kresřanskému,
aby zvestovali,
že sú Sigotř vzali...

Myjava a kozáci - úryvok

Poslyšte, kresřané, noviny pravdivé,
co vám chci spívati i vypravovati:

O mordu, pálení dědiny Myjavy,
i o její škodě skrz Nemce tyrany.

Velkú pověst mali v Uherském království,
majíce junákův, také statku množství.

Častokrát vítězi, ti Uhri a Němci,
pred těmi junáky museli utécti.

Trojnásobné zbroje Myjavané měli,
ručnice a kosy, potom také cepy.

Když kozáci přišli, do Moravy vpadli,
hned jich Myjavané náhle privítali.

Hař sú učinili u Stážnice města
kozáci junáci, kde byla silnica.

Od Strážnice města nedaleko hať ta,
k Moravě ležící, Rohatec jméno má,

Kde sú Myjavané kozáků pobili
a tam žilinského richtára odňali.

Mohli povědati ti zrádci kozáci,
že sú Myjavané tak dobří junáci...

Zpustnatěnie uherskej země pod Turky - úryvok

Milí páni, slyšte, k zpívání pozor mejte,
jak Uherská zeme zpustatěla, pohleďte!
Škodu velkú vzavše,
máme dosti plače,
všudy na každém místě.

Ach, jaký veliký hněv Pán Bůh jest vylil na nás,
svoju hroznú metlu ráčil dopustit na nás!
Protož se ponížme,
k němu se obraťme,
takto všickni zvolajme:

Ty si Stvořitel náš, Pane, tys večný král náš,
Tys pred nepřáteli neomylný, Pane náš,
Ty si náš ochrance,
i mocný obrance,
ó, nad nami smiluj se!

Tebeť my vzýváme, samého vyznáváme
za krále i pána i verného hejtmana.
Ty sám nás ochraňuj,
cesty naše spravuj,
cirkev svatú obhajuj.

Harcuje nepřítel Turek, Tatár ukrutný
na nás, na kresťany jako diabel rohatý.
My stále rmútime,
plačlivě kričíme,
takto k tobe voláme:

Abba, otče svatý, náš milý Stvoriteli,
jenž si nás vykúpil, Ježíši Spasiteli.
Slíbils spomáhati,
kdo bude volati,
Tvěj pomoci žádati.

Aj, začěž si se od nás smutných odvrátil,
proč si nás sirotky pod jich ruku zavrátil?
Obratiž k nám pane,
oči Tvé velebné,
pro milosrdenství Tvé.

Uschla jest tvár naša tak jako pecná hlina,
z našeho líce krása velmi jest proměněna.
Strachem srdce naše,
všecky smysly naše,
velmi proměnili se.

Stíná Turek zlostný, morduje nemilostně,
starých pomorduje, mladých přeč odvozuje,
panny poškvřňuje,
ženy nešanje,
svů vůli provozuje...

Zaujímavosti:

Protiturecký, ale i protinemecký, čiže proticisársky postoj obyvateľov Slovenska, ktorý sa odrazil aj v textoch historických piesní má konkrétne dobové pozadie. Na jednej strane domácich obyvateľov ohrozovali Turci, museli sa brániť pred ich pustošením a odvlčením do zajatia, na druhej strane ich cisárske vojská nedokázali ubrániť. Naopak, cisárska pokladnica trpela nedostatkom prostriedkov, vynakladaných na vojenskú ochranu hraničných území, a tak obyvatelia trpeli rabovaním zo strany osmanských i cisárskych vojsk.

Odborný výskum predpokladá, že autormi a skladateľmi historických piesní boli učitelia, študenti, kňazi, drobní zemanovia, vojaci. Len pri dvoch piesňach sa uvádzajú konkrétne mená autorov - Martin Bošňák pri Piesni o muránskom zámku a Štefan Komodický pri Piesni o Jágri.

Historické piesne mali výrazné epické črty - fabulu a udalosť a svojimi básnickými prostriedkami a postupmi tvorili základnú líniu, na ktorú neskôr - v 18. a začiatkom 19. storočia nadviazala slovenská próza.

Myšlienky:

„Vieme, že na Slovensku sa až do 15. storočia udržala osobitná kultúrna profesia „igricov“ (potulných spevákov), ktorí boli nositeľmi a šíriteľmi síce neoficiálnej, ba cirkevnými oficiálkami aj zakazovanej, no pritom živo prijímanej umelej literárnej kultúry... Bez pozadia stredovekej „igricovskej“ tradície by sme si sotva vedeli vysvetliť nie iba výskyt a relatívnu početnosť historických piesní zo 16. storočia, ale predovšetkým fakt, že tieto literárne útvary z ideovo-tematického i poetologického hľadiska vykazujú prekvapujúco vysoký stupeň žánrovej vypracovanosti a ustálenosti.“ (Stanislav Šmatlák, Dejiny slovenskej literatúry)

„Zo svetských veršov veku toho máločo si zaslúži pripomenutia. Historicky zaujímavý je zeman Peter Benický, o ktorom vieme iba, že sa narodil v roku 1603 a že veršoval maďarsky i československy. Maďarské verše jeho vyšli v Trnave r. 1664 s názvom „Beniczky Péter rythmusai“; slovenské, roku 1652 spísané, dlho ostávali v rukopise; r. 1873 vydala ich v „Archíve starých československých listín, písomností a dejepisných pôvodín“ Matica slovenská. Ako z maďarskej zbierky, tak i z týchto veršov vidno, že umný zeman slovenský rád sa zaoberal ľudovým porekadlom a prísloviem; kde len môže, pretkáva nimi svoje verše. Chce poučovať, naprávať svoj kleslý vek. Ale poetom sa nenarodil. Drobná ukážka to dosvedčí: „Jestli maso vážíš, kost k nemu priložíš, všecko penize stojí: hlava i kolena, plúce i slezina, i ty mizerné rohy. Tak štěstí s neštěstím jako maso s kostmi na vážkách se probuje; kto si v něm zakládá, mnohokrát se klamá, když jej časem vexuje.“

A do tohože jarmočného tónu upadávajú i historické spevy, zväčša od nemenovaných veršovcov skladané: o Nových Zámkoch, o Myjave a kozákoch, o biednej Uherskej krajine a iné. Výnimky hodna je iba pesnička o Alžbete Bátorýčke v Čachticiach. Hľa, počiatkové verše: „Brodil sa kôň sivý podľa panskej nivy, na ňom sedel Janko všecek žalostivý, že mu

jeho milú do Čachtíc zaviezli, na tom panskom zámku v svetlici zavreli. Neplač, Janko, neplač, černojoký Janko, nenariekaj veľmo, môj drahý šuhajko...“ To čistý prostonárodný tón a zároveň už i čisté slovenské slovo...“ (Jaroslav Vlček: Dejiny literatúry slovenskej, 1890)